

ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖਸ਼ : ਸ਼ਾਇਰੀ ਕੀ ਹੈ?

ਡਾਕਟਰ ਮੰਜੂਰ ਇਜਾਜ਼

ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖਸ਼ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਮੋਢੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਰੀਤ ਦੇ ਸ਼ਾਇਰ ਗੁਜ਼ਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਰੀਤ ਲੂਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਰ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਹਾਲ "ਕੰਧੀ ਉੱਤੇ ਰੁਖੜਾ" ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਉਰਦੂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਵਾਹ ਨਾਲ ਸਹਿਕ ਸਹਿਕ ਕੇ ਜਿਉਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਲਤਾਫ਼ ਹੁਸੈਨ ਹਾਲੀ ਵਾਲਾ ਲਾਮ ਲਸਕਰ ਮੱਸਦਸਾਂ ਲਿਖਣ ਲਈ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਤਬਕਾ (ਕੀਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਕੀਹ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ) ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਉਰਦੂ ਵਲ ਟੁਰ ਪਏ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਲਾਮਾ ਇਕਬਾਲ। ਇਸੇ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਲਾ ਦਾ ਉਹ ਤੱਤ ਸੱਤ ਜਿਹੜਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਚ ਆਮ ਸੀ, ਹੁਣ ਖਾਸਾਂ ਤੀਕਰ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੀਆਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸ਼ਿਅਰ ਲਿਖਿਆ-

"ਖਾਸਾਂ ਦੀ ਗਲ ਆਮਾਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਮੁਨਾਸਬ ਕਰਨੀ"

ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਮਤਲਬ ਸੀ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰੀ ਅਗੋਨਹੇ ਦਾਨਿਸ਼ਵਰ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮੀਆਂ ਸਾਹਿਬ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿੰਦ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਜੋ ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਬਖਸ਼ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ ਰਾਹ ਰੀਤ ਤੇ ਓਸ ਦੇ ਕਲਾ ਵੰਗ ਬਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸੁੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤੀ ਗਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਹ ਰੀਤ ਵਿਚ ਸਭ ਕਲਾ ਦੇ ਤੱਤ ਸੱਤ ਦੇ ਜਾਣੂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਹੋਰਾਂ ਲਿਖਿਆ "ਸ਼ਿਅਰ ਪਰਖ ਦੀ ਆਪ ਕਰ ਲੈਣ ਸ਼ਾਇਰ, ਘੋੜਾ ਫੇਰਿਆ ਵਿਚ ਨਖਾਸ ਦੇ ਮੈਂ "

ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕ ਸੀ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਦੇ ਪਾਰਖੀ ਹਨ, ਪਰ ਮੀਆਂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਜਦੋਂ ਬਾਹਰ ਮੁਸਦਸਾਂ ਤੇ ਬਾਂਗੇ ਦਰਾਵਾਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਹਵਾ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੋਵੇ? ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਣਿਆ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਹ ਰੀਤ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਦੱਸਣ।

ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਹੋਰਾਂ ਵੀ ਸ਼ਿਅਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਤੇ ਕੁੱਝ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਸੀ

ਫਿਕਰਾ ਜੋੜ ਕੇ ਖੂਬ ਦਰੁਸਤ ਕੀਤਾ ਨਵਾਂ ਫੁਲ ਗੁਲਾਬ ਦਾ ਤੋੜਿਆ ਏ
ਬਹੁਤ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚ ਤਦਬੀਰ ਕਰਕੇ ਫਰਹਾਦ ਪਹਾੜ ਨੂੰ ਫੋੜਿਆ ਏ
ਸਭਾ ਵੈਣ ਕੇ ਜੇਬ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਹਾ ਇਤਰ ਗੁਲਾਬ ਨਚੋੜੀਆਂ ਏ

ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਮਿਸਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਹੋਰਾਂ ਸ਼ਿਅਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਸ਼ਿਗਾਰ ਵੱਲ ਸੈਨਤ ਮਾਰੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੀਰ ਦਾ ਨਵਾਂ ਕਿੱਸਾ ਜੋੜਨ ਦੀ ਦਲੀਲ ਵਿਚ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੀਆਂ ਸਾਹਿਬ ਜਦੋਂ ਸੈਫ-ਅਲ-ਮਲੂਕ ਲਿਖਣ ਬੈਠੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੜ੍ਹਨਹਾਰ ਤੇ ਸੁਨੀਏਰ(ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ) ਉਹਨਾਂ ਬਰੀਕ ਰਮਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਕਰਕੇ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬਿਆਨਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੇ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਕਿਸ ਵੰਗ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ਿਅਰ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ

ਬਾਲ ਚਿਰਾਗ਼ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਮੇਰਾ, ਰੋਸ਼ਨ ਕਰ ਦੇ ਸੀਨਾਂ
ਨਿਅਮਤ ਆਪਣੀ ਦੀ ਕੁੱਝ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਸੁਨਾਸਾਂ ਪਾਵਾਂ
ਲਾਹ ਹਨੇਰਾ ਜਿਹਲ ਬੁਰੇ ਦਾ, ਚਾਨਣ ਲਾ ਅਕਲ ਦਾ
ਅੱਵਲ ਦੇ ਦਿਲ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਸੁੱਚੇ ਸੁਖਨ ਖਜ਼ਾਨੇ
ਤਬ ਮੇਰੀ ਦਾ ਨਾਫਾ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਮੁਲਕੇ ਮੁਸ਼ਕ ਧੁਮਾਂਵੇਂ
ਦਿਲ ਦੇ ਦੀਵੇ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨਾਈ ਜਾਵੇ ਵਿਚ ਜਮੀਨਾਂ
ਹਿੰਮਤ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ, ਤੇਰਾ ਸੁਕਰ ਬਜਾ ਲਿਆਵਾਂ

ਬਖਸ਼ ਵਲਾਇਤ ਸ਼ਿਅਰ ਸੁਖਨ ਦੀ ਯੁਮਨ ਰਹੇ ਵਿਚ ਰਲਦਾ
ਲਾਲ ਜਵਾਹਰ ਕੱਢ ਕੱਢ ਦੇਵੇ ਕੂਤ ਬਖਸ਼ ਜੁਬਾਨੇ
ਸੁਣ ਸੁਣ ਮਗਜ਼ ਮੁਅੱਤਰ ਹੋਵੇ, ਬੋ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਪਾਆਏ
ਸੁਖਨ ਮੇਰੇ ਦੀ ਸ਼ਕਰੋਂ ਹੋਵਣ ਮਿੱਠੇ ਮੂੰਹ ਕਲਮ ਦੇ
ਬੋਹਟੀ ਨਵੇਂ ਕਿਤਾਬ ਮੇਰੀ ਦੀ ਜੋਬਨ ਬਖਸ਼ ਸਨਗਾਰੋਂ
ਜੇ ਕੋਈ ਮੈਲੀ ਅੱਖੀਂ ਵਿਖੇ, ਐਬ ਧਗਾਨੇ ਲਾਵੇ
ਸ਼ਿਅਰ ਮਰੇ ਦੇ ਉਤਰੂ ਕਾਗਜ਼ ਲਾਵੇ ਖਾਲ ਰਕਮ ਦੇ
ਪਾਕ ਨਜ਼ਰ ਦੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ, ਨਦੀ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਤਾਰੋਂ
ਉਹ ਭੀ ਅਦਲ ਤੁਰੇ ਦੇ ਘਰ ਥੀ ਕੁੱਝ ਸਜਾਆਏ ਪਾਵੇ

ਸੋ ਪਹਿਲੇ ਇਹੋ ਜੋ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਚਿਰਾਗ਼ ਬਲੇ ਤੇ ਫਿਰ ਅੰਦਰੂਨਾ ਰੋਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਦਿਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਰੋਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਓਸ ਦਾ ਚਾਨਣ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਿਚ ਧਸ ਜਾਵੇ। ਮੀਆਂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਏਥੇ "ਜ਼ਮੀਨਾਂ" ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਬੜੀ ਖਲਾਰਵੇਂ ਰਮਜ਼ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਦੀਵੇ ਨਾਲ ਹੋਏ ਚਾਨਣ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਨੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਲੋੜਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰ ਹੈ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਵਰਤਾਰੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਹਿਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੀਕਰ ਹਨੇਰਾ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਯਾਨੀ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਕੁੱਲ ਵਜੂਦ ਤੇ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਨਵੇਂ ਚਾਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਫਿਰ ਉਹ ਓਸ ਸਿਫਤ ਦੇ ਤਾਲਬ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਰੱਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੈ ਯਾਨੀ ਸ਼ੈਵਾਂ ਨੂੰ ਸਨਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਯਾ ਪਛਾਣਨੇ ਦੀ। ਪਛਾਣਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਪਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਲੁਕੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਜਾਉਣਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਤੇ ਹੋਰ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਰਹਿਤਲਾਂ ਜਦੋਂ ਚਾਰੋ ਪਾਸੇ ਭੁਲੇਖੇ ਹੀ ਭੁਲੇਖੇ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਹੋਵਣ ਤੇ ਓਸ ਵੇਲੇ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਨੂੰ ਨਤਾਰਨਾ ਐਡਾ ਸੁਖੱਲਾ ਕੰਮ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਗਲੇ ਸ਼ਿਅਰ ਵਿਚ ਜਹਾਲਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਤੇ ਅਕਲ ਦੇ ਚਾਨਣ ਦੇ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸੱਧਰ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਸ਼ਿਅਰ ਜੰਮੇਗਾ ਹੀ ਉਦੋਂ ਜਦੋਂ ਜਹਾਲਤ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਲੱਥੇਗਾ ਤੇ ਅਕਲ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇਹੋ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ ਵਲਾਇਤ ਦਾ ਪਾਵਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਮਤਲਬ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਜਹਾਲਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਨੂੰ ਨਿਤਾਰਨ ਦੀ ਰਾਹ ਹੈ।

ਫਿਰ ਅਗਲੇ ਸ਼ਿਅਰ ਵਿਚ ਅਕਲ ਦੀ ਤਲਬ ਤੇ ਵੀ ਚਾਨਣ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਇਹ ਅੰਦਰ ਸੱਚੇ ਸੁਖਨਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਜੰਮਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਇਹ ਅਕਲ ਚਾਲੂ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਭੰਨ ਤਰੋੜ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗ਼ਰਜ਼ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚਤੁਰਾਈ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇਹ ਸੱਚ ਅੰਦਰ ਪੁੰਗਰੇਗਾ ਤੇ ਸ਼ਿਅਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਆਵੇਗਾ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਲਬਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਨਾਫ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਦੀ ਸੱਧਰ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਖੁੱਲ ਜਾਵੇ ਤੇ ਓਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਧੁਮ ਜਾਵੇਗੀ। ਬੰਦ ਨਾਫ਼ੇ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸੁਰ ਲਗਦੀ ਹੈ ਜੋ ਚਾਲੂ ਵਰਤਾਰੇ ਨੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਗੰਢ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਓਸ ਨੂੰ ਖੁੱਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਖਿੱਲਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਖੁੱਲ ਜਾਵੇ ਤੇ ਓਸ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹਰ ਪਾਸੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਖੁਸ਼ਬੂ ਚੱਲੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਖੁਸ਼ਬੂ ਸਭ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ ਅਸਲੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਸਾਂਝੇ ਹੋਣੇ ਰੁਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਸੋ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਿਅਰਾਂ ਵਿਚ ਮੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਹੋਰਾਂ ਇਕ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਮੁੱਢ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਦੀਆਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵੀ ਗਿਣਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਮਤਲਬ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਓਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਚਿਰਾਗ਼ ਬੱਲੇ, ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਹੈ ਹੀ ਦੂਜ ਨੂੰ ਮੁਕਾਵਣ ਦਾ ਨਾਂ। ਤੇ ਦੂਜ ਮੁੱਕਦੀ ਨਹੀਂ ਜਦ ਤਾਈਂ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਖੋਹ ਖੁਸ ਦੇ ਰੌਲੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਆਮ ਪੱਧਰ ਤੇ ਵੀ ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੁਕਤੇ ਤੇ ਟਿਕ ਜਾਵਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਕ ਆਮ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਵੀ ਵੇਖੋ ਤੇ ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਹੋਵਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜਾ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਜ਼ੋਰ ਏਨਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਈਂ ਧਸ ਸਕੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਇਕੱਲੀ ਹਸਤੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਤਿਹਾਂ ਤੇ ਉਹਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਤੀਕਰ ਅੱਪੜ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਤਿਹਾਂ ਤੀਕਰ ਪੁੱਜ ਜਾਵੇ। ਮਤਲਬ ਇਹ ਉਹ ਚਾਨਣ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜਾ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਚਮਕੇ, ਘੜੀ ਦੀ ਘੜੀ ਚਾਨਣ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਸ਼ਾਇਰ ਯਾ ਸੂਝਵਾਨ ਦੀ ਚਮਤਕਾਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਿਹੜੀ ਇਕ ਲਹਿਜ਼ੇ ਲਈ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ

ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਪੁਰਾਣਾ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਤੰਬੂ ਤਾਣ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਚਾਨਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਗੀੜਨ ਲਈ ਮੀਆਂ ਸਾਹਿਬ ਜਹਾਲਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਦੀ ਥਾਂ ਅਕਲ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨਾਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਉਰਦੂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਸ਼ਾਇਰ ਅੱਲਾਮਾ ਇਕਬਾਲ (1877-1938) ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਅਕਲ ਤੇ ਵਜਦਾਨ ਨੂੰ ਦੋ ਵੱਖਰੀਆਂ ਠੱਪੀਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਅਕਲ ਨੂੰ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਵਲਗਣ ਤੇ ਵਜਦਾਨ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਜਹਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਮੀਆਂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੀ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਵਲ੍ਹੇਟਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਇਹੋ ਖੂਬੀ ਲੋੜਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਅੰਦਰ ਚਾਨਣ ਕਰੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਕ ਨਦੀ ਵਿਚ ਤਾਰੇ।

ਐਖੇ ਲਗਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ

ਜਿਹਲ	= ਜਹਾਲਤ
ਵਲਾਇਤ ਸ਼ਿਅਰ ਸੁਖਨ	= ਸ਼ਿਅਰ ਸੁਖਨ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ
ਯਮੁਨ	= ਬਰਕਤ, ਇਕਬਾਲ ਮੰਦੀ, ਚੰਗਾ ਨਸੀਬਾ
ਨਾਫਾ	= ਧੁਨੀ, ਏਥੇ ਮਤਲਬ ਹੈ ਹਰਨ ਦੀ ਧੁਨੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਖੁਸ਼ਬੂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ
ਮੁਸ਼ਕ	= ਖੁਸ਼ਬੂ
ਖਾਲ	= ਨਕਸ਼
ਧਗਾਨੇ	= ਜ਼ੋਰਾਵਰੀ ਨਾਲ